

Keszthelyi Ferencné Osskó Katalin

EMLÉKEIM

A KÉPZŐ- ÉS IPARMŰVÉSZETI LEKTORÁTUSNÁL TÖLTÖTT ÉVEKRŐL¹

Egy munkahelyem volt, mint sokaknak, ez akkoriban megszokott volt, és még díjazták is, kb. a rendszerváltozásig élt a 10, 15, 20, 25 éves jubileumi jutalom szisztémája. Aki ebben az időben egy számára megfelelőnek tűnő munkahelyet talált, úgy érezhette, pályán van, előtte az élet. Nem ismertük a ma már sok problémát okozó pályakezdei pánikot. A diploma után kis szünet következett, nyaralás a Balatonon, próbáltam állást találni, majd az egyetem közvetítésével néhány évfolyamtársammal 1963 januárjában a Képzőművészeti Alaphoz kerültem.² Kellemes meglepetés és kiváltság volt, hogy szombaton nem kellett dolgozni, hisz akkor még ismeretlen volt a szabad szombat. (Sokkal később lett minden második szombat szabad, aztán ötnapos a munkahét; ez vonatkozott az iskolára is.) A munkaidőt nagyon szigorúan vették, reggel és távozáskor ellenőrzött körülmények között kellett aláírni a jelenléti ívet. 1/2 8-kor kezdtünk, a dolgozók futottak fel a lépcsőn, „fogd az ívet”, lihegték, azaz ne engedjük elvinni az ívet az előtérből. Hogy mi az Alap, milyen zseniális konstrukció, és milyen okos ember vezeti, csak jóval később tudatosult bennem. A bemutatkozást akkor végfagyasztónak találtam, igaz, nem győzöm ismételni, én nem tartoztam a talpraesett, magabiztos emberek közé, és szorongtam is. Mint új belépőnek, be kellett mutatkoznom az igazgatónak. A titkárnő betessékelt egy nagyon nagynak tűnő hosszúkás szobába, aminek a mélyén hatalmas íróasztal mögött ült Szilárd György³ szilárdan, szigorúan. A hozzá vezető utat egy örökkévalóságnak éreztem. Amikor kezét fogtunk, alacsony, nagy fejű, kissé púpos ember állt fel. A rendezés igazán színpadias volt, és amikor évekkal később többször ott jártam, láttam, a szoba átlagos méretű, az én félelmem és az elrendezés nagyította fel. Volt egy-két kellemetlen, hatalmaskodó, fontoskodó vezető „elvtárs”, de közvetlen főnökeim kedves, szeretnivaló emberek voltak bár egyikük biztosan BM-es. Philippe Clarisse-szal és Pap Gáborral művészeti előadóként a hierarchiában kissé lenézett Lebonyolítási Osztályra kerültünk,⁴ a köztéri alkotasokkal kapcsolatos adminisztráció volt a feladatunk. A Művészeti Osztály zsűrizte

¹ Részletek 2018-ban a család számára írt visszaemlékezésből. A szerző egyetemi éveit ld. *A budapesti Művészettörténeti Tanszék története, 1953–1970* című kötetben, Budapest, 2022. 82–88. A szöveget szerkesztette és közreadja Markója Csilla (ELKH BTK MI).

² A Képzőművészeti Alap alapításának körülményeiről: Horváth György: *A művészek bevonulása. A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története*. Budapest, 2015.

³ Szilárd György (1906–1980) tisztviselő. 1954-től a Képzőművészeti Alap, illetve 1968–1975 között a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának igazgatója.

⁴ Kertész László: *A Képző- és Iparművészeti Lektorátus története 1963-tól 2007-ig, avagy kultúrpolitikák és egy intézmény átváltozásai*. Budapest, 2019. 80.

az alkotásokat a terv, modell és a kész mű fázisában, a többi a mi dolgunk volt: értesíteni az érdekelteket a munkaelosztási bizottság döntéseiről, tárgyalás, szerződéskötés a művésszel akár több fázisban is, a tiszteletdíjak átutalásához az összeg és járulékai kiszámítása, szerződésbejelentés, inkasszók kiállítása a bank felé, az iratok, dossziék gondozása, azaz a szakmai adminisztráció. A legelső mozzanat, a megbízás kiadása, a munkaelosztás magasabb szinten zajlott, a bizottság ülésein mi is részt vettünk. A felhasználási szerződések tartalmi követelményeit, és a tiszteletdíjakat ebben az időben jogszabályok, rendeletek rögzítették: a szobroké magassági méret szerint, a murális munkáké m² szerint alakult, minimális től-ig határok között. A köztéri munkák finanszírozását az ún. „kétezelék” biztosította, ennek történetét később megírtam.⁵ Megtanultam gyorsan gépelni, kezdtem megismerni a művészeket, építészeket, a jogszabályokat, és egy kicsit az Alap tevékenységét is. Főnökeim szerettek locsogni, sok művész csak egy kávéra jött be hozzánk, bár a folyosó végén, lichthofra néző két kis sötét szobánk volt, állandóan égettük a villanyt. A Művészeti Alapot szovjet mintára hozták létre 1952-ben, de a maga nemében zseniális intézmény volt. Horváth György kollégám írta meg jól dokumentált kötetben a történetét.⁶ Az Alapnak (én magamban mindig konszernnek neveztem) számos vállalata volt: az országos bolthálózzal bíró és ügynöki rendszerrel is működő Képcsarnok, a Képzőművészeti Kiadó a képeslapkiadás monopóliumával – ez volt talán a legnagyobb üzlet – az Iparművészeti Vállalat, a Bronzöntő Vállalat, a Kőfaragó Üzem, Gobelinszővő Műhely, 3 Grafikai Alkotóközösség, és többek között még pénzt hozott a műanyagomb gyártás is. Hozzá tartoztak a köztéri alkotásokkal kapcsolatos döntések is. A Képcsarnok és az Iparművészeti Vállalat művészetpolitikáját is az Alap határozta meg, monopóliumának köszönhetően (képeslapkiadás) és vállalatai sikeres működtetésével igen jelentős jövedelemre tett szert, amelyből eltartotta önmagát, biztosította a művészek szociális segélyeit, a nyugdíjukat, ami még évtizedekig nem tartozott az országos nyugdíjrendszerbe és finanszírozásba. Fenntartotta a művésztelepeket, döntött a műtermek kiutalásáról; finanszírozta az éves műtárgyvásárlásokat, a kulturális tárcának a területtel kapcsolatos feladatait, intézményeit (Lektorátus, Műcsarnok, művészeti szövetségek, Fészek Művészkлуб), az Operaház hetvenes évekbeli nagy felújításának költségeit, és a Vörösmarty téri, ma már nem létező irodaház építésének finanszírozásából is érdemi részt vállalt. Igaz, nyereségadót nem fizetett. Az ötvenes években, aki munkaköteles korban volt, de nem volt munkahelye, közveszélyes munkakerülőnek minősült, elvihették a rendőrök. A művészek számára az Alap-tagság volt a megoldás: a főiskolai diploma vagy a korábbi tevékenység elismerése elég volt a felvételhez, és ez a tagság került be a munkakönyvbe. 1968-ban az írók és zenészek is csatlakoztak az átnevezett szervezethez: a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja. Az Alap kultúrpolitikáját, döntéseit jogilag nem, csak informálisan tudta a hatalom felügyelni, befolyásolni, és

⁵ Keszthelyi Ferencné: Monumentális művek köztéren és középületben. Adalékok a képzőművészeti beruházások történetéhez. *Évkönyv 2001–2002. Képző- és Iparművészeti Lektorátus*. Szerk. Soós Ildikó, Wehner Tibor. Budapest, 2003.

⁶ Horváth 2015. i. m.

ezen változtatni akartak. 1963-ban már készülöben volt a 23/1963. IX.21. Korm. sz. rendelet, amely a művelődési tárca irányítása alá tartozó Lektorátus létrehozására vonatkozott.⁷ 1964. február 1-én Ormos Tibor⁸ igazgatóval meg is kezdte működését az új intézmény az Alaptól átvett munkatársakkal, köztük a frissen végzett művészettörténészekkel.⁹ A Lektorátus fokozatosan vette át a feladatokat: először a köztéri alkotások ügye került át, majd a kiállítások, iparművészet, fotó, belsőépítészet, alkalmazott grafika, a szobrászati restaurálás, érem és kisplasztikai megbízások, műtárgyvásárlás. De az Alap vállalatai megmaradtak, továbbra is önállóan működtek. A Lektorátus nem csak a feladatokat, a működési szisztémát is átvette az Alaptól, ez is jól nyomon követhető Kertész Laci könyvében. A köztéri munkáknál továbbra is a Szövetség tagjaiból álló Munkaelosztó Bizottságok és a Bíráló Bizottságok javaslataira alapozódtak az igazgatói döntések, és hosszú évekig megmaradt a műfajokhoz rendelt szaklektorok szerepe is, akik minden zsűrin részt vettek. A Szövetség figyelemmel kísérte tagjainak munkával való ellátottságát, e téren legaktívabb a Szobrász Szakosztály volt: a Munkaelosztó Bizottságba delegált tagjain keresztül hathatósan szorgalmazta, hogy a „modernista” szobrászok is kapjanak munkát. Igaz, ezek nem reprezentatív művek, inkább díszkutak, napórák, játszótéri plasztikák voltak, de értékes, jó alkotások születtek. Az Alaptól örökölt Művészeti Bizottság még 1966-ig segítette munkánkat.

Az új felállásban megyei szinten mi előadók teljes körű ügyintézők lettünk, tehát miénk volt a zsűrizés és a lebonyolítás. Egy évig a Kulturális tárca székhelyén, a Szalay utca 10. első emeleti dísztermében működtünk, farostlemezekkel osztott kis sötét boxokban. 1965 elején költöztünk a Várba, frissen felújított, részben műemlék épületbe: a homlokzat, a bejárat, a kapualj és a hozzánk vezető márvány lépcsőház maradt meg eredeti állapotában. A belső új, sivár, és műszaki szempontból igen szerény volt. Az évtizedek során csak a fűtést korszerűsítették, néha-néha tellett új bútorra, és 1992 körül kezdődött a számítógépes, nyomtatós korszak. A 48 év alatt szakmai szempontból szerencsére rengeteg változást értem meg, amelyeknek részben passzív, sokszor aktív szereplője vagy kezdeményezője voltam. Először a köztérrel foglalkoztam; állapotosan a vidéki utaktól mentes iparművészeti területet kaptam meg, és felkerültem az emeletre. A földszinten voltak a vezetők és a fő profil, a köztér. Az emelet a lenézett „többi”, a „lentic” szinte szóba sem álltak az „emeletek”-kel. Ide kerültem vissza 9 hónapnyi, jobbára fizetés nélküli szabadság után (még nem volt GYES), majd 1973 őszén, az Algériában töltött évek után. Itt a sokféle feladat érdekes és változatos volt, iparművészeti, belsőépítészeti, éremművészeti, alkalmazott grafikai, fotó megbízások zsűrizése, kiállítások, restaurálás, műtárgyvásárlás. A korrajzhoz tartozik, hogy a nyomtatványokat a plakátoktól a gyufacímkeig, a konzervek,

⁷ Ld.: Kertész 2019. i. m. 19–25.

⁸ Ormos Tibor (1921–1991) pártmunkás, párttitkár (1952–1953: Budapesti Műszaki Egyetem; 1955–1959: VI. ker. első titkár). 1959–1963 között a Budapest Filmstúdió igazgatója, 1963-tól 1977-ig a Lektorátus igazgatója. Ld.: Kertész 2019. i. m. 22–29.

⁹ Keszthelyi Ferencné 1964. február 1-én került át feladataival együtt a Lektorátushoz. Ld.: Kertész 2019. i. m. 80.

italok címkéjéig, a villamosokban kiragasztott A/5-ös kis plakátokig és szórólapokig zsűrízni kellett. A Magyar Hirdető lebonyolításában készült a legtöbb nyomtatvány; itt is mi biztosítottuk a szakmai zsűrit, és adtuk ki az akkor még „Határozat”-ot az elfogadról. De volt grafikai zsűri a Lektorátuson is, heti három délutánon. A grafikai, fotós és belsőépítészeti zsűrit úgy kell elképzelni, mint a körzeti orvosi rendelőt: a művészek ültek a folyosón, vártak a sorukra, beszélgettek a kollégákkal. Később sokan panaszkodtak, hogy megszakadtak ezek a kollegiális kapcsolatok, mindenki fut a maga dolga után, hiányoznak a találkozások. A könyvillusztrációkon, a bélyegkiadáson és a hitbuzgalmi tárgyakon kívül minden zsűriköteles volt, a művészek csak a Művészeti Alapon keresztül juthattak jövedelemhez (kivéve, ha állásban voltak), és a közületek minden megbízást és vásárlást csak a Lektorátus hozzájárulásával bonyolíthattak le. Az átutalás a Művészeti Alap közbeiktatásával, egy meghatározott OTP-fiókban landolt; az Alap nyilvántartást vezetett a művészek jövedelméről, ennek ismeretében utalt segélyeket, állapította meg a nyugdíjakat. A 60-as, 70-es években a művészek általában viszonylag jól kerestek – legalábbis az Alap éves jövedelemkimutatása szerint, amelyet mi is megkaptunk – mert bőven volt köztéri megbízás, és a növekvő életszínvonalnak köszönhetően nőtt a lakosság műtárgyvásárlási kedve is, amit a Képcsarnok Vállalat és az Iparművészeti Vállalat a galériákon és az ügynökhálózatán keresztül elégitett ki. A Tanácsok, intézmények, vállalatok minden jeles alkalommal emlékérmét adtak ki, sokszorosított grafikai lapot ajándékoztak: ez folyamatos munkát jelentett az éremművészek, grafikusok számára. A fellendülő szálloda- és vendéglátóipar rengeteg feladatot adott az iparművészeknek, belsőépítészeknek: egyenruhák, bútorok, világítótestek, kilincsek, fémburkolatok a kocsmák pultjára, függönyök, tapéták, csempe- és padlóburkolatok tervezése és kivitelezése. A hazai mezőgazdasági vásár és a BNV mellett egyre több külföldi vásáron vettek részt magyar cégek; ez a kiállítási tér megtervezése mellett a grafikai arculat, a feliratok tervezését és kivitelezését, a fotóanyag, bútorzat elkészítését igényelte, mindez a művészeknek jelentett munkát: tervezést, kivitelezést, gyakran külföldön. Ezen a területen sok olyan képzőművész is munkához jutott, akit saját műfajában nem engedett szóhoz jutni az aktuális kultúrpolitika. Ma már elképzelhetetlen, de a kiállításokat kísérő, a falakra kerülő hosszú szövegeket kézzel kellett megírni, és fototechnikai eljárással nagyították. Ehhez képest nagy szenzáció volt a letraset betűk megjelenése, különböző karakterű ragasztható betűkészlet; aztán a számítógépes megoldások új világot teremtettek. Az iparművészek lehetőségei a 80-as évektől kezdtek csökkenni, amikor egyrészt mindent be lehetett hozni külföldről, majd a 90-es években megszűnt a magyar könnyűipar és a gyári tervezők is munka nélkül maradtak. Úgy látom, az új évezredben új lehetőségek várják a művészeket, de ez már nem tartozik ide.

Az évtizedek során rengeteg művészt ismertem meg, sokakkal kerültem jó, akár baráti kapcsolatba, de ez a magánszférát azért nem érintette. A rendszerváltozás után volt néhány kellemetlen élményem, amikor a közepes képességű (de azért a megélhetés szintjén foglalkoztatott) művészek közül többen elővezették magukat, mint származás vagy politikai okok miatt mellőzött művészt, és durván elkezdtek zsidni a zsidó származású művészeket, hogy ők az okai mindennek, érdemükön felül

értvényesültek, akárcsak a kommunisták. A szomorú igazság az, hogy a hangosan vádaskodóknak erre semmi okuk-joguk nem volt, rossz művészek voltak. Párttagként az 50-es években valóban több megbízáshoz lehetett jutni, de aztán ez hamar kiegyenlítődött, közülük is a tehetségesek kerültek az élre, és akkor még ott van a rendszer által is sztárolt Kisfaludy Stróbl Zsigmond vagy Varga Imre, akik igazán nem voltak baloldaliak. Ami érdekes, azok a jó művészek, akik egy ideig nehezebben jutottak nyilvánossághoz, nem vádaskodtak; ismerték saját értéküket, és örültek, hogy végre nyilvánossághoz jutnak, érvényesülhetnek, sikerük van, hivatalosan is elismerik őket.

A Lektorátusnál sok fiatal művészettörténész megfordult, akik aztán máshol lettek sikeres, elismert szakemberek, egyedül én maradtam, és kaptam új- és új feladatokat. 1975-ben csoportvezető, 77 és 84 között a Kiállítási Osztály vezetője lettem,¹⁰ és 85-től 88-ig a Művészeti Főosztály vezetője.¹¹ Kivéve ez utóbbit, az új posztokat úgy éltem meg, hogy nem változott semmi, legfeljebb én írom alá a papírokat, és békében dolgozunk együtt; nagyobb felelősség, de a napi zsűrizés és az adminisztráció megmaradt. A főosztályvezetői kinevezés valóban kihívás volt: lemenni a békés emeletről a földszinti oroszlánbarlangba, ahol erre a megüresedett posztra onnan ketten is számítottak. Tudtam, át akarnak verni, csőbe akarnak húzni ezen az elméletben ismert, de az aktuális tények szintjén számomra idegen területen: nem voltak illúzióim. Kiutat abban láttam, hogy sürgősen alaposan és lelkiismeretesen átnézzek minden ügyet, kezembe vegyek minden egyes dossziét, hogy teljesen képben legyek, és ez sikerült is. Kicsit megleptem a két osztályvezetőt, erre nem számítottak, de mivel nem akartam az eddigi rendszert egyből átalakítani, és hagytam őket dolgozni, önállóan érvényesülni, mozogni a területükön, amit jól ismertek, megbékéltek a helyzettel. Intermezzo: Az első évben költözött be vagy két hétre a BM a szobámba: a szemközti házban lévő török követséget figyelték, „titkosan”.¹² Nem tudhattak kollégáim az akcióról, a vendégek építészhallgatóknak adták ki magukat, akik itt tanulmányozzák az építészet és a képzőművészet kapcsolatát. Mondanom sem kell, hogy a butácska sztorit senki nem hitte el. Az utcán lévő csatornafedeleket is megbolygatták, lent is tevékenykedtek. A megfigyelés az örmény népirtás évfordulójával, illetve egy esetleges örmény zavargás megakadályozásával volt összefüggésben. A török követség épülete előtt egyébként a vízügyintézés napjain évekig hosszú sor állt; azzal tréfálkoztunk, kávé, teát kínálva jó bevételhez juthatnánk. Nekem a főosztályvezetőség után az igazgatói megbízás már nem jelentett ekkora izgalmat, és persze nagy előny volt, hogy valóban nagyon jól ismertem a Lektorátuson folyó munka legapróbb részleteit gya-

¹⁰ Az addigi Művészeti Osztályt 1973-ban két részre a Beruházási, illetve Kiállítási Csoportra bontották. Ld.: Kertész 2019. i. m. 72.

¹¹ Kertész 2019. i. m. 80. „1988 szeptemberétől megbízással, 1989. január 1-jétől pályázat útján kinevezett igazgatóként vezeti a Lektorátust 2007-ig, majd nyugdíjasként rész munkaidőben egészen a kötelező létszámleépítésekig 2011-ig az intézmény munkatársa marad, nélkülözhetetlen segítséget nyújtva az új igazgató (azaz jómagam) betanulása idején.”

¹² A Lektorátus az Úri u. 54/56. sz. alatti ún. Majláth-házban, a Magyar Országos Levéltár használatában lévő épületben, a Török követség 1974-től az Úri u. 45. sz. alatti Zwack-házban volt.

korlatból is. Nem tudom, mennyire volt jó taktika, hogy igyekeztem minél kevésbé beleszólni a kollégák munkájába, akik egyrészt valóban elkötelezettek voltak, szerették, sajátjuknak érezték szakterületüket, másrészt meggyőződésem volt, hogy a konfliktusokon kívül más eredménye nem lett volna a beavatkozásnak; nehezen lehet az embereket megváltoztatni. Amikor igazgató lettem, a Lektorátus már nem az volt, mint a megalakuláskor: sok feladat okafogyottá vált, volt egy jelentős decentralizáció, ill. 85-ben hozzánk csatolták a megszüntetett Iparművészeti Tanács¹³ zsűrizéssel foglalkozó egységét, bár eredeti helyükön maradtak a Báthory utca 10. alatti Irodaházban. Természetesen az ott dolgozók ezt presztízavesztésként élték meg. Nem könnyű a távirányítás – még nem volt internet sem – és ahogy elődöm, Pusztai Gabriella,¹⁴ később én is csak formálisan voltam az igazgatójuk; megvolt a kialakult munkastílusuk, gyakorlatuk, holdudvaruk. Tudtam, hogy a változások miatt folyamatosan csökken a feladatuk, sok a fölös idejük, amit igyekeztek leplezni, és sajnos csökken a bevételük (akkor már régóta térítés ellenében zsűriztünk, erre kényszerített a fenntartó Kulturális tárca). Amikor a minisztérium jelezte, hogy az irodaházban a bérleti díjat piaci szintre emeli, beköltöztettem őket az Úri utcába. Természetesen nagy volt a harag, a tiltakozás, hogy nem fognak elférni, hogy elmaradnak az ügyfelek, mi lesz a könyvtárunkkal, az Iparművészeti Tanács ott őrzött irattárával – aztán minden probléma szépen megoldódott. Szem előtt lévén el lehetett őket új feladatokkal látni, összerázódtunk. A közülük nyugdíjba menők helyére nem vettünk fel senkit. Tudom, hogy nekem volt igazam, és ők is tudták, hogy ez volt a realitás. A munkaviszonyommal kapcsolatban őrzök még néhány dokumentumot: önéletrajzok, pályázatok, működési koncepciók, kinevezések, minősítések. Ez utóbbiakban meglepett a munkámra, szervezőképességemre vonatkozó elismerő mondatok mellett pl. a „politikai magatartása megfelelő” kitétel, de különösen a számomra sértésszámba menő „marxizmushoz elvhű közéleti ember” jelző. Persze tudom, a minősítőnek is kell írnia valamit. Másrészt el kell ismerni, abból a szempontból volt alapja, hogy mindenki, aki nem tett keresztbe, tolt a szekeret, ahogy mindig is, függetlenül attól, mit gondolt magában. Ez már az „aki nincs ellenünk, velünk van” időszaka volt. Talán én is segítettem azzal a jó minősítéssel, hogy két menetben is beiratkoztam a Marxista-Leninista Esti Egyetemre. Először az esztétikát végeztem el, 1967 és 70 között, nagyon jó társaságban. Az egyetem nevével nem is törődtem, a legfőbb vonzerő a 3 hét tanulmányi pótszabadság volt, amit bármikor igénybe lehetett venni, függetlenül a vizgatótól. Akkor még a szabadsággal – legalább is a mi területünkön – elég szabadon lehetett bánni, és átvinni a következő évekre a megmaradt napokat, így hosszú ideig egész augusztusban

¹³ A brit Design Council mintájára létrehozott Iparművészeti Tanács 1955 és 1975 között működött, felügyeletét a Művelődési Minisztérium látta el. Megszűnésekor feladatait az Ipari Formatervezési Tanács, az Ipari Formatervezési Tájékoztató Központ, és a Képző- és Iparművészeti Lektorátus vették át.

¹⁴ Pusztai Gabriella (1930–2015) 1967-ben szerzett diplomát az ELTE Művészettörténeti Tanszékén, ahol 1971-ben doktorált. A Művelődésügyi Minisztérium sajtóosztályán, utóbb a Képzőművészeti Osztályon dolgozott. 1976. október 20-án a Lektorátus vezetőjévé nevezték ki, ezt a pozíciót 1988 szeptemberéig töltötte be.

szabadságon voltunk Ferivel.¹⁵ 1984-ben a *Szociológia alkalmazása a munkahelyi vezetésben* c. tárgyat abszolvtam, ami középfokú politikai végzettségnek számított, és nagyon izgalmas stúdium volt, már az új gazdasági mechanizmus szellemében. Érdekes volt most belelapozni a munkakönyvembe, nem is emlékeztem rá, hogy már az egyetem elvégzése után kiállították, és a munkahelyeken kívül szerepelnek benne a diplomák, jutalmak, fizetések is. Így utólag különösen érdekesnek találok, hogy a 20 évi igazgatói működésem alatt rendszerre vált, hogy a már lejárt, határozott idejű vezetői megbízást mindig egy határozatlan idejű, sokszor sok éves hosszabbítás követte a következő pályázatig. Ennek két oka lehetett. Az első a hivatkozott, hogy küszöbön áll az „átalakulás”, „a feladatok módosulása”, amivel valóban foglalkozott több-kevesebb sikerrel az éppen aktuális minisztérium, a másik gondolom gyakorlati: adva van egy viszonylag gond nélkül működő háttérintézmény, munkájára tényleges társadalmi igény van, rengeteg feladatot átvett a minisztériumtól, és ezzel együtt nincs igazán reflektorfényben, rosszul fizetnek, komoly szakember nem pályázna, hagyjuk őket békén. Még egy érdekesség: megbízott igazgató voltam még, amikor a minisztériumban a főosztályvezető a minisztériumi Művészeti osztályvezetői posztra próbált megnyerni. Határozott nemet mondtam, tudtam, hogy sok szempontból sem nekem való, és ismertem az osztály munkatársait is: soha nem fogadtak volna el főnöküknek. Azzal próbált meggyőzni, nem biztos, hogy a kiírandó igazgatói pályázat nyertese én leszek. Akkor sem, válaszoltam. Természetes, hogy a Lektorátus jogköre, feladata az évtizedek során a rendszer elképzelései és a társadalmi igények módosulásai miatt többször változott: már a hosszú tárgyalássorozatot követő 82/1983 MT. sz. rendelet több területen eltörölte vagy szűkítette az intézmény kizárólagos zsűrizési jogkörét.¹⁶ Jellemző, hogy míg az előkészítés során – több dossziét tett ki az ülések vitaanyaga – a művészek jelentős része e jogkör csökkentését pártolta, a megjelent rendeletet hangosan szidták, mert rájöttek, hogy kiszolgáltatottabbak lettek, a Lektorátus általában „velük volt”. Így kötelezettség nélkül is továbbra is zsűriztették tárgyaikat, a köztéri alkotások ügyei pedig nálunk maradtak, akárcsak az országos kiállítások, biennálé, triennálék, a címertervek bírálata, a termékminősítés, a kulturális járulékolatás. A minisztérium az évek folyamán egyre több feladatot adott át, pl. már 1981-ben hozzánk került a minisztériumi műtárgyvásárlás ügye sokrétű szakmai, pénzügyi tennivalóival, beleértve a raktározást, illetve a megvásárolt művek múzeumoknak, közületeknek történő átadását is. A művésztelepekkel, alkotótelepekkel való kapcsolatunk is megmaradt: az elkészült alkotások évenkénti értékelése, a gyűjtemények, szoborparkok állományának árazása. Ugyanakkor éreztük, jó lenne nevet változtatni, több próbálkozásunk volt, sikertelenül. De már Szakvéleményt adtunk ki Határozat helyett. És arra figyeltünk, hogy „meghalljuk az idők szavát”, így amikor Pozsgay Imre a Hazafias Népfront elnökeként úgy nyilatkozott, temetőn kívül is állítható II. világháborús emlékmű, felismertük a lehetőséget, és az akkor nagyon aktív Kós Károly Céh bevonásával országos nyilvános pályázatot írtunk ki különböző mérettel, költség-

¹⁵ A szerző férje.

¹⁶ Ld. részletesen: Kertész 2019. i. m. 77–80.

igénnyel, azzal a céllal, hogy az ajánlati tervekből választhassanak a potenciális megrendelők, önkormányzatok, másrészt, hogy halljanak a Lektorátusról, hiszen célunk a tovább élés volt, és nem utolsó sorban munkalehetőséget biztosítani a művészeknek. Tudtuk, hogy a téma társadalmilag nagyon aktuális, és valóban sok pályamű érkezett, több díjat adtunk ki, de a legfontosabb a Magyar Építőművészek Szövetsége Székházában rendezett kiállításunk volt. Az önkormányzatok részéről nagy volt az érdeklődés, az építések is érdekelték voltak (környezet- és posztamens terv), számos mű született, javult az imidzsünk.¹⁷ A rendszerváltozás ismét reflektorfénybe hozta a Lektorátust, mint a kádári cenzúra maradványát, volt bejelentett tüntetés az épület előtt, lementem a 10–15 fős csoporthoz, meghallgattam őket, de nem sokat tudtak mondani, aztán elmentek. A minisztérium tudott a tüntetés tervéről; persze részükről nem jött el senki – ki tudja, mi lesz –, de be kellett a történekről számolnom. Nem volt a dolognak folytatása, a tüntetést kezdeményező, szervező művész még évek múltán is zavartan mormogott köszönés helyett, ha találkoztunk, bár én igazán nem haragudtam rá. A rendszerváltozás minden szempontból felkavarta az állóvizet: kétszer is meghívtak a TV-be, élő adásban kellett a köztéri művészetről nyilatkoznom, de már fogalmam sincs, mi volt a konkrét téma.

A *Politika* fejezetbe talán jobban illene az 1990. július 8-i nap, Varga Imre „Magyar zsidó mártírok emlékműve” avatása a Dohány utcai Zsinagóga kertjében (szerintem V. I. egyik legszebb munkája). Emlékezetes a délutáni fogadás a volt Fórum Szállóban, amelyet Antall József adott. Beszédük sora hangzott el, Antall édesapját méltatták a zsidó szervezetek, és átadták a Világ Igaza posztumusz kitüntetést. Antall beszédének fordítását néhány mondat után a szinkrontolmács feladta: a miniszterelnök hosszan kanyargó összetett mondatait magyarul is nehéz volt követni. A fogadásra való tekintettel kerek asztaloknál ültünk, én közel a bejáratához néhány baráttal: Kőszeg Feri, Komoróczy Géza az SZDSZ színeiben, a többiekre már nem emlékszem. Egy idő után kiderült, ők Orbánt várják, aki egy politikai megbeszélésről jön ide. Meg is érkezett, és az akkor még harcostársnak számító Viktort izgatottan kérdezték a többiek. Lelkesen számolt be a dolgokról, mindenkiel szemkontaktust teremtett, azt érezhette az ember, csak hozzá beszél. Igazán hatásos személyiségnek találtam, de nagyon hamar kiábrándultam a politikájából; soha nem szavaztam rá. 1990 őszén, a taxisblokád másnapján Mosonmagyaróvárra kellett mennünk, a Mezőgazdasági Egyetem kertjében avatták Pauer Gyula 56-os emlékművét.¹⁸ A tervezett autós út szóba se került, zsúfolt vonaton utaztunk, de gond nélkül. Különös, várakozással teli hangulat

¹⁷ A kiállítás 1989. június 12–16. között volt. „– Hogy jött ez létre? – kértem Jeney Lajos építész, aki a szövetség részéről szervezte. – Egy ideje óriási társadalmi nyomás indult el alulról. Valódi igény tört felszínre; városok, falvak lakói méltó emléket kívánnak állítani az áldozatoknak, de tanácsalannak, hol kezdjék el. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus is sok levelet, telefont kapott. Ezért úgy határoztunk, közösen pályázatot írunk ki emlékművek tervezésére. Ezen százan vettek részt, annyian, amennyien, 45 óta még soha! Építések, szobrázások, kertészek. Tizennégy művet díjaztunk, húszat pedig ajánlottunk.” Siklós László: Késleltetett emlékművek. *Ország-Világ*, 1989. július 19. (29. sz.) 14–15.; Dárday Nikolett: Második világháborús emlékművek pályázata. *Művészet*, 30, 1989, 10. 62–63.

¹⁸ 1990. október 26.

volt mindenhol, a budapesti utcákon meg békés sétálók szívták az érezhetően jobb levegőt. A Rumbach utcai Zsinagóga közelében van Szabó Tamás Carl Lutz emlékműve, amelynek felállítását a svájci Carl Lutz alapítvány kezdeményezte. Igen népes volt az előkészítő bizottság, az érintett zsidóságot vagy öt szervezet, egyház képviselte, kezdetben nagyon ellenséges volt köztük a viszony, nehezen értettek szót, de örülök, hogy a legszebb terv nyert, és 91-ben felavatták.¹⁹

A minisztériumban az osztályvezetők általában maradtak, volt valami bizonytalan „lebegés hangulat”, hagytak minket tovább dolgozni, de éreztük, kezdeményezésre van szükség. Kitaláltuk, hogy az önkormányzati választás után be kell mutatkoznunk minden polgármesternél, kapcsolatot kell velük teremteni. Összeállítottunk egy 4 oldalas informatív, nyomtatott tájékoztatót a szolgáltató Lektorátus széles körű tevékenységéről, munkatársairól az elérhetőséggel, és minden polgármesternek kiküldtük, a legkisebb településeket is beleértve. Jó visszhangja volt, sokan kerestek meg bennünket, és vették igénybe szolgáltatásainkat. Az építész- és művészársadalom ekkor a világiállítás lázában élt, természetesen mi is hivatalosak voltunk ezekre a tanácskozásokra, nagyrendezvényekre. Sok hűhó semmiért. Ezzel párhuzamosan a minisztériumtól újabb és újabb feladatokat kaptunk (pl. a szakértői névjegyzék összeállítása, ami nagyon nagy munka volt, az országos kiállítási statisztika adatgyűjtése és feldolgozása, a szakterület művészeti középdiájainak odaítélésével kapcsolatos ügyek, a művészeti ösztöndíjpályázatok, a művésztelepek, alkotótelepek pályázati támogatása, és már körvonalazódott az *Országos Emlékműfelmérés 1989–1996. című programunk*). Szerencsére ezek bevételt is jelentettek, ami fontos volt, tekintve anyagi nehézségeinket. Én szerencsésnek éreztem magunkat, hogy a szakértői munka mellett új típusú feladatokkal foglalkozhatunk, új kapcsolatokra tehetünk szert. Mi magunk is kerestük az együttműködési lehetőségeket, voltak érdekes programjaink a szakterület új alapítványaiival, nem egyszer segítségükre is lehetünk, pl. többen évekig nálunk tartották tanácskozásait. És továbbra is gondoltunk a szobrászokra: 1993-ban a *Díszkutak, ivókutak kertészeti környezettel* címmel a Kertészeti Egyetemmel, két év múlva a Temetkezési Intézettel *Új művészi sírjelek* témában írtunk ki pályázatot. Az előbbi eredményeként sok köztéri mű született. Volt még két érdekes élményem a köztéri munkákkal kapcsolatban. 1989 után szinte azonnal kiírta a Történelmi Igazságtétel Bizottság a 301-es parcellában felállítandó 56-os emlékműre a pályázatot, demonstratívan kihagyva ebből a Lektorátust. A zsűriben sok barátom, évfolyamtársam vett részt, és szerintem a legjobb tervet választották. A nyertes Jovánovics György elkezdett dolgozni, aztán valahogy a dolog megakadt. Nem volt szerződése, nem kapott pénzt, így a TIB hamarosan hozzánk fordult, és én örömmel segítettem személyesen, mint szakértő, és intézményi háttérrel, anyagi hozzájárulással is. A másik az a helyszíni szemle, amelyet Zoboki Gábor építész, a MÚPA tervezője hívott össze. Bejártuk a több mint szerkezetkész épületet, már látszott néhol a burkolat, és hosszú igénylistával állt elő, hová milyen képzőművészeti alkotásokat szeretnének: gobelin, mozaik, falfestés. Hatalmas felületekről volt szó, az utólagos rossz nyelvek szerint a kivitelező Demján Sándor

¹⁹ 1991. július 5.

így próbált volna spórolni: a drága burkolat helyett más forrásból fizetett alkotásokat elhelyezni. Gyors és egyhangú volt a véleményünk: ide nem kell képzőművészeti alkotás. Szokatlan volt ez a részünkről, mindig kerestük a lehetőséget a képzőművészek, iparművészek számára, de az élet igazolta a döntésünket, ebben a környezetben minden hangsúlytalan, felesleges, zavaró lett volna, arról nem beszélve, hogy az ottaniak ma minden felületet használnak, az utolsó cm²-ig.

A Dokumentációs Osztályt létrehozva 1993-ban kezdtük meg a tudományos igényű anyaggyűjtést és feldolgozást. A köztérre vonatkozó adatokat a Domino információs rendszerben rögzítettük. Emelte presztízszünket a könyvkiadás: először a kerámia-kötet jelent meg (1999).²⁰ Pár ezer példány készült, a napokban láttam a neten 8.490 Ft-ért! Igaz, ennek mi még csak társkiadói voltunk, de a kéziratot mi produkáltuk. Ezt követően Wehner Tibor²¹ kollégám lett a XX. századi magyar művészeti dokumentumok sorozatunk szerkesztője, ismerős művészettörténészek működtek közre, de nekem is érdemi aktív szerepem volt társszerzőként, társszerkesztőként és főleg lektorként; nem csak a felelős kiadó voltam. Bő tíz év alatt 6 testes, forráskiadvány igényű, kiállításában is igényes kötet született meg, büszke lehetek erre. Kiadványainkat könyvbemutatón ismerhette meg a szakmai közönség, és a köteteket több példányban juttattuk el a szakmai fórumokhoz, könyvtáraknak, múzeumoknak, egyetemeknek. Kereskedelmi forgalomba egyik sem került.

Ami előkészületben volt, továbbá egy már majdnem elkészült, fotókkal kísért kétnyelvű honlap a köztéri pályázatokról a megszűnéssel lett köddé.

A Nagy Ildikó szerkesztette *Szoborpályázatok 1950-2000* című kötetben szereplő alkotások online megjelenéséről volt szó: az adatok mellett a gazdag fotóanyag a megvalósult, felállított műalkotások eredeti és a 2011-es állapotát dokumentálta volna. Ennek meghiúsulása komoly szakmai veszteség

Azt sajnálom, hogy nincs birtokomban az a költségvetés-tervezet, amelyet 1997-ben a Lektorátus Kht-vé alakítására kellett kidolgoznom. A minisztérium egy céget akart megbízni ezzel, de a másfél millió forintos díjat sokallva rám testálta a feladatot, ingyen. Nemsokára megszületett a napra, személyre, tevékenységre és a költségekre vonatkozó elemzés után a közhasznú működésre vonatkozó üzleti terv. Persze visszafelé számoltam, megnéztem, hogy az adott tevékenységre mi volt a ráfordításunk (bérköltségek + az általános költségek szétosztása a fűtéstől és a gépkocsitól a radírig, mindent beleértve), másrészt milyen bevételt ért el az egységek. Aztán még egy kis részrehajló kozmetika + megnyomtam a ceruzámat, nem is érte kifogás a tervemet. Mégsem került sor akkor erre az átalakításra; a minisztérium belátta, az új koncepció nem hozott volna megtakarítást, pedig az lett volna a cél.

²⁰ *A magyar kerámiaművészet 1945–1988. I. Alkotók, adatok.* Szerk. Keszthelyi Katalin, Lackó Ibolya. Budapest, 1999.

²¹ Wehner Tibor (1948–) művészettörténész. 1993–1998, majd 2000-től 2012-ig a Képző- és Iparművészet Lektorátus osztályvezetője volt.

ITT A VÉGE, FUSS EL VÉLE...

A Lektorátust sokan és sokszor szerették volna megszüntetni, jobbról is és balról is, hol a művészek, hol a minisztérium. 2006-ban döntés született több kulturális és művészeti intézmény összevonására, ennek következményeként 2007 január 1-től²² a Magyar Művelődési Intézet (az évtizedeken át fontos, pozitív szerepet betöltő Népművelési Intézet utódja) része lettünk. Az év végével lejárt az igazgatói mandátumom, már nem pályáztam, Kertész Laci kollégám kapta meg a posztot. A következő 2 évben komoly törvényelőkészítési procedúrába vont be kettőnket a szaktarca: egészen új, a nemzetközi gyakorlatot is figyelembe vevő szabályozást terveztek a köztéri alkotásokra vonatkozóan. (Megjegyzem a háború után a köztéri alkotások finanszírozásának viszonylag egységes szisztémája alakult ki Európa-szerte: a beruházási összeg 1-3%-át fordították e célra az UNESCO kiadványa szerint). Megtörténtek a több menetes tárcaközi egyeztetések, aztán hirtelen csend. „Mint aki a vesztét érzi” – mondhatnánk erre az aktivitásra, hiszen 2010-től már érezhető volt, mindez hiábavaló. Pedig a köztéri megbízások mára sem szűntek meg, de soha nem látott arányban uralja a döntést a politikai akarat, a szakértők véleményével nem törődnek a megbízók, és a színvonal sem számít.

2011-től tényleges nyugdíjas lettem, de még vagy másfél évig bejártam szerelemből: részben a hátrahagyott szakmai anyagaimat akartam rendezni akkor már annak tudatában, hogy újabb átszervezés vár az intézményre, másrészt úgy éreztem, ez a „hosszabbítás” lelkileg is kell nekem. Nagyon jól sikerült: mire mindent átnéztem, rendeztem, múlt lett a Lektorátus, megszűnt az érzelmi kapcsolat, a hivatalt meg lényegében megszüntették azzal, hogy a Szentendrén működő MANK-hoz kerültek a feladatok három(!) régi munkatárssal, akikből mára csak egy maradt. A többiek nyugdíjba menekültek, máshol találtak állást. Úgy is fogalmazhatnánk, a Lektorátus visszatért az Alapba, azaz a Magyar Alkotóművészeti Nemzeti Közhasznú Kft-be, de ez az új formáció csak vagyonkezelő, a művészeti szempontok nem igen számítanak. Intézményünk eredeti tevékenységéből alig maradt valami. Könyvtárát selejtezték, értékes folyóirattára legjobb esetben ládákban, írásos dokumentumai, fényképparchívuma átkerültek a Magyar Nemzeti Galériához, így a Szépművészeti Múzeumba (KEM-KI). Kertész Laci most dolgozza fel a Lektorátus történetét, és már a kezdetektől sok olyan vitáról, támadásról, bizonytalanságról ír, amelyet én akkor beosztottként nem észleltem. Igaz, néhány szilveszteri mulatságunkon téma volt a várható megszüntetés, 87-ből örööm alkalmi újságunkat, a „Szilveszteri rém Híradó”-t, amely ezzel foglalkozik, és vizuális emlékemben szerepel egy tabló szintén egy év végi bulin: „Itt nyugszik a Lektorátus, élt X évet”, és itt 10 vagy 15 szerepelt. Ahhoz képest hosszú időt kapunk. Egyik megnyilvánulása volt a fent említett megszüntetési akaratnak a Magyar Művelődési Intézethez csatolás – bár más intézményt is érintett ez a takarékoskossággal indokolt háttérintézményi összevonás – aztán pár év múlva megszűnt a Művelődési Intézet is. Ma az Úri utcai épületben az általunk használt utcai helyiségeket az Eszterháza Kulturális Központ szerezte meg, és folyik az átépítés, ha hinni lehet a

²² Kertész 2019. i. m. 81–84. és Keszthelyi Ferencné: A Képző- és Iparművészeti Lektorátus tevékenysége. *A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Évkönyve*, 2007. 22–25.

netnek. A műemlék homlokzat, bejárat, márványlépcső, előtér restaurálása korábban megtörtént, talán, amikor a Bástya-sétányi traktust a Cseh Tamás Archívum megkapta pár éve. Ez nem volt a miénk, itt a levéltár egy részlege működött.

Az utolsó hivatali éveket színesítette, hogy 2008-tól először tagja, majd vezetője lettem az NKA Képzőművészeti Kollégiumának, a vezetői poszton Kovács Péter egyetemi évfolyamtársamat követtem, a kollégiumban csupa ismerős művésszel, régi jóbaráttal dolgoztam, keveset veszekedtünk, leginkább egyetértettünk a döntéseket illetően, aztán L. Simon László hivatalba kerülve, 2011 decemberében ünnepélyesen megvált tőlünk.

LEKTORÁTUSI MINDENNAPOK

1965-ben a Vár műemléki lakónegyede még erősen magán viselte a háborús pusztítás nyomait. A foghíjakon már voltak modern épületek, a műemlékiek helyreállítására még nem került sor, alig volt bolt, azok is kis elhanyagolt lukak, nem hajtottak még a turistákra, bár megvoltak a kis éttermek, és persze a szép Ruszwurm cukrászda az akkor még nagyon finom, egyedi krémeseivel. Kellemes volt a Várban dolgozni, szép, békés, nyugodt környezet, a közelben kollégák az MTA Művészettörténeti Kutatóban és a Műemlékeseknél (nevük korábban is többször változott). Gyakran találkoztunk a kantinban, vagy napoztunk ebédidőben a Bástya sétányon. A menza az egykori neogótikus Pénzügyminisztériumi épületben volt, ami 81-ig a BME kollégiuma volt, sokat buliztam itt korábban Ferivel. Hosszú sorok álltak (kollégisták, építőmunkások), a koszt tűrhető, de a ragadós alumínium evőeszközök, kopott műanyag edények, tál-cák nem vonzottak – csak állapotosan jártam ide rendszeresen, mert akkor fontos volt ebédelnem. Egyébként inkább a tejivóban vásároltam valamit, vagy a kis szövetkezeti vegyesboltban – falun is lehetett volna: kannából mérték a tejet, alumínium burkolata volt a pultnak, szerény volt a választék, de mindkét helyen még finom, ropogós zsömlét, kiflit árultak. Nagyon ambiciózus és kedves házaspár vitte a boltot, a 2000-es évekre csili-vili, drága, nagy választékkal bíró, külföldiekre számító üzletet csináltak belőle. Jó volt sétálni, gyönyörködni a látnivalókban, időnként beugrani a múzeumokba, de azért persze nem turisták voltunk. Jó volt a közlekedés, bár alapvetően sokat gyalogoltam: nem ritkán hazafelé a Lánchídon át, illetve a Moszkva térről föl és le. Volt egy autós időszakom is, amikor sokat hoztam-vittem a gyerekeket: évekig a ház előtt lehetett megállni, később a fedett lépcső alatt, persze ingyen. Régi szép idők! Amikor Algériából visszajöttünk, én jártam a Hirdető zsűrijébe, minden délelőtt. Kényelmes volt, csak 9-re kellett a Felszabadulás térre mennem; útban a Várba a Váci utcán vagy a Petőfi Sándor utcán sétáltam, sok mindent el tudtam intézni. Év végén mindig rendeztünk szilveszteri bulit, az első években műsor is volt, erről jónéhány fotó is tanúskodik. A hetvenes évek elején működöttünk a legnagyobb létszámmal, többünknek volt kisgyereke, így néhányszor Mikulás ünnepséget is tartottunk. Pár évvel később utazott Farkas Bertalan az úrbe; ennek kapcsán hívtuk meg egy beszélgetésre Magyarai Bélát. A szilveszteri együttlétek mindig jól sikerültek, meghívtuk a nyugdíjasokat, néha művészeket is, egyszer a Várban lakó Makrisz Agamemnon szobrászművésznél

fejeztük be a murit,²³ aki jó művész volt, és érdekes színfoltja, hosszú ideig vezető személyisége a magyar képzőművészeti szcénának. Tartottunk névnapokat, és persze a nyugdíjasokat is elbúcsúztattuk.

VIDÉKI UTAK, ZSÚRIZÉS

Amikor 1965-ben én is a köztérrel kezdtem foglalkozni, viszonylag ritka volt a vidéki zsűri. A jövőbeni alkotás helyszínéről az építészeti, kertészeti tervek alapján döntöttek, a kész alkotás zsűrije is általában Budapesten volt, a helyszínre a fotós ment és dokumentált. A terveket, maketteket a művészek behozták a Lektorátusra, az 1:1 léptékű modellt a műteremben néztük meg. Ez az aktus általában vidám együttlét volt még a 70-es években is. Annak ellenére, hogy a művészeknek rendszeresen volt munkája, mégis több szabadidejük volt, amit szívesen töltöttek kollégáik társaságában, egy kis bor és pogácsa mellett. Később már mindenki sietett, autóval járt... Ezzel egyidőben megszaporodtak a vidéki zsűrik, mert előzetesen megnéztük a helyszínt, a kész műalkotást a helyszínen vettük át, és egyre többen éltek vidéken, akikhez le kellett utazni. A Lektorátusnak mindig volt autója, egy időben kettő is, de sokszor mentünk vonattal, ami összehasonlíthatatlanul lassabb volt, mint ma, kivéve a miskolci vonalat: ide két óra volt az út. A távolsági gyorsokon ezért mindig volt étkezőkocsi, megfizethető áron, de egy kávé mellett is ott lehetett üldögelni. Később áttértek a büfékocsira, majd mozgó árus járta a kocsikat jó kávéval, csokiszeletekkel, aztán ez is felesleges lett, akárcsak a mozgó újságárus. De visszatérve a Lektorátusra, a rendszerváltozásig az un. zárolt keretből finanszírozott köztéri alkotásokról az ötéves tervekhez igazodó megyei tervtárgyalásokon történt döntés. Nagylétszámú „elvtársi” megbeszélések voltak ezek a megyei és városi tanácselnökökkel, párttitkárokkal, szakértőkkel és a Lektorátus vezetőivel, illetékes megyei felelősével. A kétnapos programban sokszor volt esti színházi előadás vagy egyéb attrakció. Elődeim – az igazgatókra, főosztályvezetőkre gondolok – szerették a vidéki utakat, zsűrikre is elmentek. Én, ha lehetett, otthon maradtam, hagytam érvényesülni a megyékért felelős kollégáimat, akik szívesen utaztak. Persze ha kellett, én is mentem. Volt két pécsi utam, ami a szállás miatt felejthetetlen. Életem első kiküldetése a 60-as években volt, kora délután foglaltam el a tanács által biztosított szállodai szobát a Nádorban. Hatalmas, talán 4 ágyas szoba volt, fürdőszoba a folyosón. Megdöbbenésemre hamarosan két, egymástól független vadidegen nő is megjelent a szobában – állítólag ez akkoriban megszokott dolog volt. Sokkal később, 1988 májusában négyesben mentünk Pécsre, a szállás ismét a Nádorban, újra a tanács foglalása. Még Pusztai volt az igazgató, jött a gazdasági igazgató és a területi felelős is, 4 nő. „Apartment” kaptunk: egy hagyományos hálószoza hitvesi duplaágygal, + 2 fekhely a boltívvel elválasztott előtérben. Szerencse, hogy jóban voltunk, és képesek voltunk röhögéssel fogadni a dolgokat. A két igazgató aludt együtt a nagy ágyban. Este közvetítette a rádió Kádár híres utolsó beszédét, lemondását, ami erősítette a szürreális hangulatot. Emlékezetes egy korai vidéki út élménye: Veszprémbe mentünk Ormos „elvtárssal” Varga Imre Prometheus szobra ügyében, meggyőzni

²³ Tárnok u. 3.

a várost, állítsa fel (nem sikerült) és utána baráti látogatás Tihanyban Bartha László festőművésznél. (Ormos díszítőfestőként végzett, és sok művészt ismert korábbiól, kereste a társaságukat). Bartháék 55 és 68 között restaurátori feladataik miatt az Apátság épületében laktak, gyönyörű boltíves terek antik bútorokkal, + egy műemlék konyha vörösréz edényekkel, szép népi kancsókkal, tálakkal, minden az ő gyűjtésük, mondták. Valóságos múzeumba csöppentünk, a falakon Bartha Balaton képeivel. És az ablakon kinézve a tó csodálatos látványa. Kivételes helyzet! A folytatás nagyon hangulatos volt: ebéd a szabadban, a közeli domboldalon. A háziasszony csodás gombás, szerencsendiós hússzeleteket készített sűrű rövid szafttal, a nagy piros lábos fülét Ormos és a sofőr fogta, mi többiek kosárban vittük a tányérokat, poharakat, kenyeret, bort. Idillikus volt. Egy Márai szobor ügyében jártam már igazgatóként az akkor még igen szegényes Kassán, és Ungváron Ferenczy Béni Petőfi szobra másolatának felállítása miatt. Itt ismertem meg a művész koros özvegét. Egy szobában aludtunk, és élveztem a nagyon művelt, szellemes, sokat látott és teljesen fitt, illúziók nélküli hölgy elbeszéléseit. Sok apró ajándékot hozott a helyieknek, ráértett, mivel szerez örömet: csokoládé, Fa szappan, dezodor – nagy sikere volt. Jártam Révkomáromban, több szoborral járultunk hozzá az Európa tér díszítéséhez. Meglátogattuk a híres, eredeti funkciójában soha nem használt Komáromi erőd ottani épületeit. Bécsben Bessenyei Györgynek állítottunk szobrot a Ringen, Fekete Tamás munkáját. Ausztriában még egy magyar szobrot avattunk, Pauer Gyula megrendítő emlékművét az Ebensee-i koncentrációs tábor temetőjében/szoborkertjében. A magyar emlékmű volt talán az utolsó, amit elhelyeztek, de a legszebb.

HOSSZABB HIVATALOS ÚTJAIM

1976-ban a műcsarnoki kolléga helyett Franciaországban, Arrasban rendeztem kortárs textilkiallítást. Izgultam, ez volt az első ilyen természetű munkám. A helyi múzeumtól minden technikai segítséget megkaptam, az Algériában megszokott közvetlen stílust (pl. kézfogás és ça vas-t) azonban itt meghökkenéssel és zord elutasítással fogadta a múzeum rideg igazgatónője. Voltam egyhetes „szakmai úton” egy-egy kolléganővel Szófiában és Kelet-Berlinben a kulturális tárca kontingensének terhére. Ezek az utak néhány órás szakmai eszmecsere után városnézést, múzeumlátogatást jelentettek. A bulgáriai út legérdekesebb élménye a rila-i kolostorok voltak. Berlinben láttam a Múzeum-sziget nagy múzeumait, a csodálatos Pergamon oltárt, az Istar-kaput, a képtárat, és a nevezetes TV toronyba is fellifteztünk, élveztük a pompás kilátást. 1980-ban, szintén a minisztériumnak köszönhetően 3 hetet töltöttem egy Folkstone-i nyelviskolában, megkoronázandó a 2x1 hónapos itthoni nyelvtanfolyamot, és utána megszereztem a középfokú nyelvvizsgát. A tanfolyamon a művészeti-kulturális szférából érdekes társaság gyűlt össze, színész, zenész, képzőművész, elméleti szakember, akikkel aztán később is összehozott a sors. Átmentünk Brightonba és többször Londonba, itt láttam először focisták által felhasított vasúti üléseket, és hallgattam vagy egy órán át egy cockney-t beszélő párt: a „yes darling”-on kívül semmit nem értettem belőle. 83-ban Amiens-ben ismét textilkiallítást rendeztem a magyar napok keretében.

85 nyarán eljutottam Moszkvába, a Képzőművészek Szövetsége szervezésében, a modern anyagot felvonultató Párizs-Moszkva kiállításra. Érdekes és tanulságos út volt. Nagy szennzációnak ígérkezett, hogy láthatjuk az addig raktárban rejtgetett orosz alkotásokat is. A valóban gazdag kiállítás mellett még néhány múzeum, templom, a Kreml, a Lenin mauzóleum volt a programban. Moszkvában külön busszal, idegenvezetővel közlekedtünk. Egyik nap a Lenin múzeumba mentünk, de amikor kiszálltunk, sokan elszéledtek. Az idegenvezető könyörgött, menjünk be, különben őt kirúgják, ha nincs ott a csoport. Néhányan vele tartottunk, és láttuk, hogy a recepció már balhézott, amiért kevesen vagyunk. A gyorsan bejárható termek érdekes látványt kínáltak: kukoricaszemekből kirakott Lenin portréktól kezdve a rongyszőnyeg technikával megalkotott arcképekig a különböző köztársaságokból érkezett meglehetősen meghökkentő, naiv darabokat nézhettünk. A városnézés keretében láttuk a híres áruház, a GUM áruválasztékát és áruhiányát, a főként konzerveket árusító élelmiszerüzleteket, jártam belvárosi hentesnél, ahol a füstölt hal mellett tömbbe fagyasztott csirkét és marhát árusítottak: bárdal adagolták, a szerencse döntötte el, kinek mi jutott. Meglepett, hogy időnként az emberek látszólag indokolatlanul megálltak, sort alkottak; ilyenkor néhány perc múlva megjelent a mozgó fagyaltárus. Sajnos az útleveleink csak Moszkvára szólt, nem nézhettük meg a közeli kolostorokat. Moszkva új szállodájában, a nyári olimpiára épült Cosmos-ban laktunk. Jól felszerelt szálloda volt, a folyosókon az elmaradhatatlan „gyezsurnaja”-val, aki árgus szemmel figyelte a vendégeket. Csodálatos reggelit és vacsorát kaptunk, dúskáltunk a kaviárban, de az étteremben csak meghatározott helyre ülhattunk, a nyugati vendégektől finoman, de határozottan el voltunk különítve. Nem tudom, más volt-e náluk az ételválaszték, vagy csak az „éberség” működött, hiszen a mi ellátásunk is kifogástalan volt.

A repülőút Moszkvába máig megfejtethetlen, szürreális élmény. A menetrendszerű gépen rengeteg magyar utazott, rajtunk kívül külkereskedők, akik nem először tették meg ezt az utat. Koraeste indultunk. Befejeztük a vacsorát, a külkeresektől hallottuk, a „mindjárt Moszkvában vagyunk”, „ismerős fények”, majd „hová megyünk?” felkiáltásokat. Kisvártatva bementék, hogy rossz idő miatt Moszkva helyett Kievben fogunk leszállni. Többet soha nem sikerült kideríteni. Kollégáink várták másnap Moszkvában a külkereseket, békés, tiszta időben érkeztünk, és megtudtuk, az előző este is jó idő volt, a moszkvai reptér fogadta a járatokat. Az egyik moszkvai magyarnak volt egy ötlete: lehet, hogy a mi szállodai szobáinkat kétszer adták el, így nem tudtak volna bennünket hol elszállásolni... A rejtély mellett a tranzit is érdekes volt. Láttuk a zsúfolt belföldi várót, de minket az üres külföldi utasváróba vezettek. A külkeresek javasolták, vegyünk valamit a hamarosan bezáró büfében. Csak pezsgő volt, így azzal vigasztalódtunk, beszélgettünk, és vártuk az információt. Egyszer csak egyre több belföldi utas jött át hozzánk, míg a terem másik végén megjelent két pincérnő egy nagy ruháskosárnyi szendviccsel és almával. Az ellátmány nekünk szólt, de a helyiek gyorsan szétkapkodtak mindent, nekem egy alma jutott. Éjjél tájban ajánlatot kaptunk, aki akar, szállodába mehet, majd hajnalban indulunk tovább. Én a maradékkal tartottam, nem tűnt érdemesnek elmenni. Kovács Péterrel és néhány művésszel egész jól telt az idő, és kora reggel gond nélkül repültünk Moszkvába, a Seremetyevóra,

aztán busszal a városba, a kelő nap által megvilágított gyönyörű fasoron át. Ennek a kalandnak volt egy szomorú következménye is, lemaradtunk az aznap délelőttre időzített kincstárlátogatásról, és nem tudtuk új időpontot adni nekünk. 86-ban Erfurtban, a Szocialista Országok Iparművészeti Quadriennáléja nemzetközi zsűrijében Magyarországot képviseltem. Talán egy hetes volt a program, átmentünk Drezdába is, és kicsit beleláttam az NDK mindennapjaiba is, mert egy lakótelepi lakásban laktam, amelyet a magyar állam bérelt. Itt már akkor szelektív szeméthyűjtés volt, és valaki nagyon leszűrt, mert a kis zacskó szemetem láthatóan vegyes összetételű volt. A villamosok alacsonypadlójúak, nálunk ismeretlen széles ajtókkal, több méretes, mély babakocsinak is volt hely. Az üres villamoson is felállítottak, ha jelölt helyre (terhes anya, rokkant, vak) ültem le. Feltűnt, hogy sok mozgássérült fiatal lehetett látni az utcán, akár csoportosan, kerekesszékeket szintén fiatalok tolták. Itthon én ezzel nem találkoztam, pedig a Moszkva térhez közel volt egy otthonuk. 88-ban Rostockban Pusztait helyettesítettem a városfejlesztés és a képzőművészet kapcsolatát érintő német-magyar konferencián, vezettem a magyar delegációt. 89 tavaszán került sor a korábbi résztvevőkkel a magyarországi konferenciára *Tervezés – Értéktéremtés* címmel. A német vendégek érzékelték nálunk a megváltozott politikai légkört, és bármi is volt a magánvéleményük, láthatóan feszengtek.

Utoljára Brüsszelbe utaztam hivatalosan. Nyáron felhívtak a minisztériumból, beszélke-e franciául. Igenlő válaszomra közölték, kiküldenek Belgiumba (Ittre), a volt szocialista országok fiatal, kulturális területen dolgozó szakembereinek tartandó szemináriumra. Minden országból hozzám hasonló „fiatal” érkezett. A francia közösség Kulturális Minisztériumának kellemes, oldott légkörű programja részben sokoldalú tájékoztatást adott az ország frankofon művészeti és kulturális intézményrendszeréről, felvázolta a lehetséges Kelet-Nyugat kapcsolatokat, másrészt sokfelé elvittek minket, láttuk többször Brüsszelt (az Atomium még mindig jól festett), Waterloo-t, egy szép gobelingűjteményt Tournai-ben, és volt színházi, gasztronómiai és sör-élmény is, és persze Brüsszelben a gyönyörű Grand Place.

UTAZÁSOK A FIDEM KÖRÜL

Ez a kaland is összefügg a Lektorátussal. 1990-ben az MKISZ érmész szakosztályának vezetői azzal kerestek meg, hogy 94-ben Budapesten szeretnék megrendezni a FIDEM (Fédération Internationale de la Médailles d'Art) kongresszust, és vállalam el ennek szervezési munkáit, beleértve a megvalósítás anyagi feltételeinek biztosítását és a pénzügyi lebonyolítást. A kiállítás a Nemzeti Galériában lenne, ők, a művészek majd mindenben segítenek, és a minisztérium is támogatja az ügyet. Meggyőződve arról, hogy a tárcs valóban ad valamennyi pénzt, és engem háttérben a Lektorátussal támogatna ezügyben, igent mondtam. Létrehoztuk a FIDEM Irodát, és egy elkülönített bankszámlát nyitottunk. Lassan körvonalazódott, legsürgetőbb a költségvetés elkészítése, a védnökök felkérése, tájékozódnom kell, mik az elvárások egy FIDEM kongresszuson, mennyit kér a Nemzeti Galéria, ha a kiállítás mellett a kongresszushoz

is biztosítja a helyszínt, milyen tényleges pénzügyi támogatókra számíthatok, és ennek tükrében mennyi legyen a részvételi díj. És még az akkor szokásos egy hetes Post Congress Tour megszervezéséről nem is beszéltem. Szerencsére a minisztérium mellett komoly támogatást adott a Magyar Nemzeti Bank, és a Magyar Pénzverő – ők az emlékpénzérték kiadása kapcsán érdekeltek voltak a témában –, kisebb összeget az Általános Értékforgalmi Bank, a Szobor és Színesfém Kivitelező Kft, a Budapest Bank Budapestért Alapítvány. A kongresszust az Európai Kulturális Hónap – Tavasz Fesztivál programjához igazítottuk, így tőlük és az Országos Idegenforgalmi Hivattaltól is kaptunk némi szponzori segítséget. Programunkat az 1992-es londoni kongresszuson ismerttettem, sikerrel, és miénk lett a következő rendezvény. Londonban ráéreztem a FIDEM hangulatára, megismertem a szervezet nagyon kedves, tapasztalt, az éremművészet iránt elkötelezett vezetőit, de azt is láttam, hogy egy erősen arisztokratikus klánt alkotnak: a világ vezető országai pénzverdéinek, nagy múzeumainak felelős munkatársai, jó barátságban egymással.

A hivatalos nyelv akkortájt váltott a franciáról az angolra, de pl. az olasz, francia, svájci, belga hangadó szereplők csak franciául beszéltek; pár év után tértek csak át a megkerülhetetlen angolra. Jól tudom, „kegyelmi pillanat”-ban voltunk itthon, egy évvel később már nem tudtam volna a védnököket, támogatókat megnyerni. Még benne éltünk a rendszerváltás utáni eufóriában, jó volt a hangulat, mindenki tenni akart valamit (1990–91-ről beszélek). A fővédnök Göncz Árpád lett és el is jött a kiállítás megnyitójára a Galériába; védnökséget vállalt Mádl Ferenc, Jeszenszky Géza, Bod Péter Ákos (MNB) és Demszky Gábor, aki fogadást is adott a Városházán. Neves emberek voltak a szervezőbizottságban is, a legfontosabb Bereczky Loránd, a Galéria főigazgatója, egyetemi haverom, aki nagyvonalú volt az együttműködést illetően. Minden nagyon jól sikerült, sokáig emlegették a külföldi résztvevők a szervezést, a kiállítást, kongresszust és Post Congress Tourt annak is köszönhetően, hogy sok személyes kapcsolatomat tudtam mozgósítani, számíthattam az egyetemi kollégákra, a vidéki múzeumi ismeretségekre, továbbá a rendezvényt személyes ügynek tekintettem, és így is foglalkoztam a vendégekkel. Kísérő kiállításokat rendeztünk a Vigadóban, a Dorottya utcai Galériában, a Zenetudományi Múzeumban, a Nemzeti Múzeumban, a Hadtörténeti Múzeumban, a Széchényi Könyvtárban és Szentendrén. A Post Congress Tour helyszíne Kecskemét, a Nyíregyháza-Sóstó Éremművészeti Alkotótelep, Nyírbátor és a Hortobágy volt.

A FIDEM máig tartóan időről-időre sok elfoglaltságot ad az éppen aktuális kongresszusokkal és kiállításokkal kapcsolatban: delegátus-helyettes lettem, válogatjuk a kimenő anyagot, összeállítom a katalógus magyar anyagát. A jogi hátteret mindehhez az 1995-ben létrejött és máig működő Magyar Éremművészetért Alapítvány biztosítja, amelyet a '94-es kongresszus bevételeinek köszönhetően hozhattunk létre. Az Alapító az MKISZ, elnöke a kezdetektől én vagyok.

BÚCSÚ

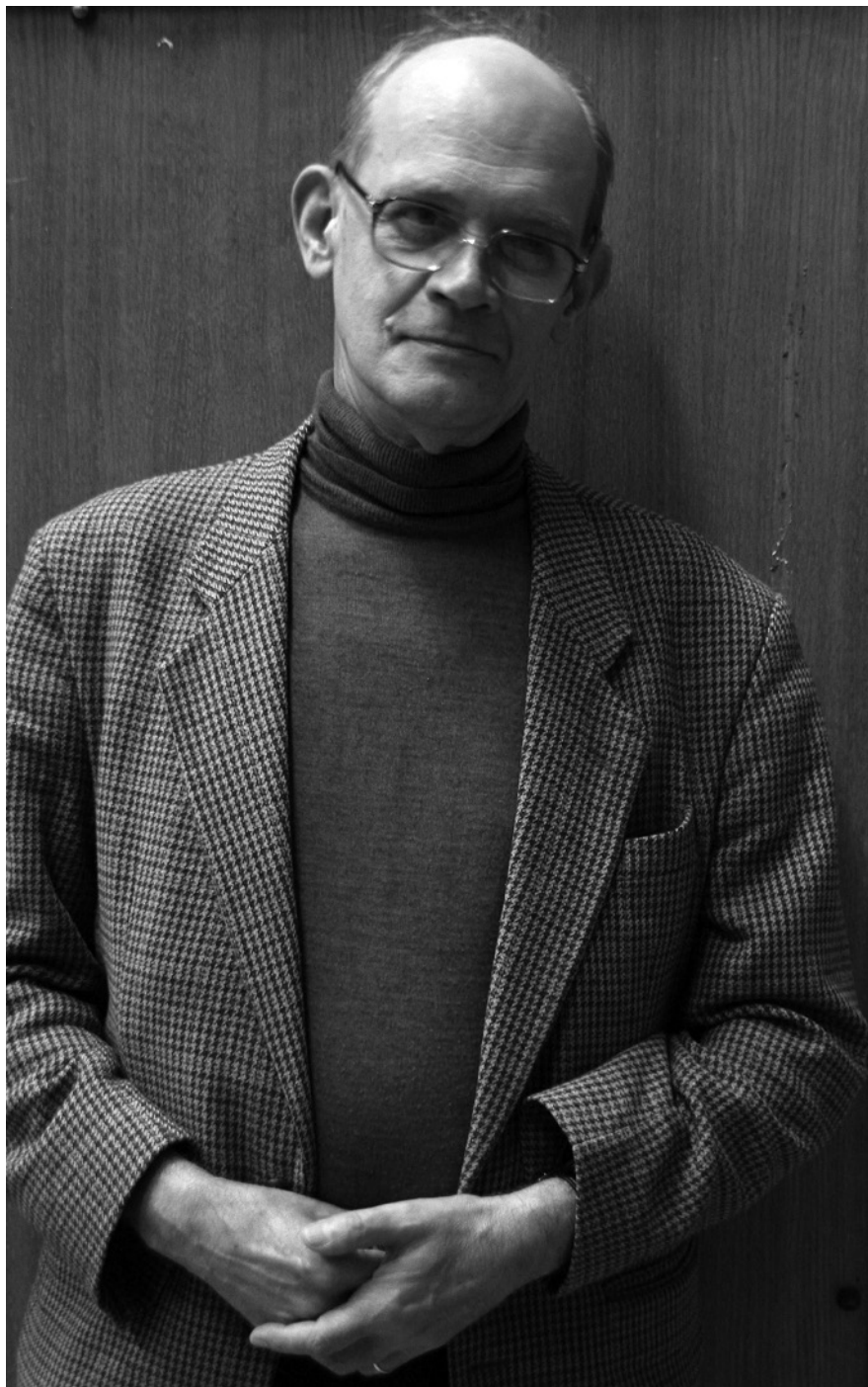
A Lektorátusnak a 90-es és a 2000-es években volt talán a legaktívabb, legérdekesebb periódusa, nyitások, feladatbővülés, új társadalmi kapcsolatok, vagy a Kertész Laci kezdeményezte, a nemzetközi szcénába illeszkedő új típusú Public Art program,²⁴ ami máig él, követhető a neten, komoly irodalma is van; én ez utóbbinak sajnos már csak megfigyelője voltam. Ekkor jelentek meg a szakmailag hiánypótlónak tekinthető kiadványaink.²⁵ Igaz, erre az időszakra esett a politikai szobrok eltávolítása a közterekről, és nem minden mű került szoborparkba. A murális művek egy része még szomorúbban végezte: a közintézmények átépítése, funkcióváltása miatt, a szállodák modernizálása folyamán számtalan alkotás megsemmisült, esetleg csonkolt állapotban maradt a helyén. Az utóbbi években egyre több munkát jelent a Szombathelyi Textiltériennélé katalógusainak szerkesztése, vagy egyéb, a textilművészettel összefüggő szerkesztési, lektorálási feladat. Szerettem ezt a munkát, igaz, mindennek utánanézek, így lehet, hogy rosszul jönne ki az órabérem, de nekem így megnyugtató és szórakoztató. Idén kicsit újra belemerültem a Lektorátus dolgaiba, mert Kertész Lacival egyeztetttük készülő könyve kéziratát.

Jó érzés, hogy pár éve a fiatal, a pályáról hirtelen méltatlanul kikerült, majd váratlanul és visszhangtalanul meghalt művészettörténész, Laczkó Ibolya²⁶ emlékét – aki egy évig a Lektorátus munkatársa volt, de később is több programunkban vett részt, szakmailag és emberileg is fontos volt számomra – kezdeményezésemre úgy tudtuk megőrizni, hogy adatgyűjtéssel és művészettörténész barátaim segítségével sikerült egy szócikket tavaly az artPortal-ra feltenni.

²⁴ Frazon Zsófia: *Te itt áll. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus public art programja*. Szerk. Kertész László, Leposa Zsóka. Budapest, 2008.; *A mi kis falunk. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus 2009. évi public art programja*. Szerk. Kertész László, Leposa Zsóka. Budapest, 2010.

²⁵ *A magyar kerámiaművészet 1945–1988. I. Alkotók, adatok*. Szerk. Keszthelyi Katalin, Laczkó Ibolya. Budapest, 1999.; *XX. századi magyar művészeti dokumentumok 1. Kortárs művészet múzeumi gyűjteményekben 1988–1999*. Szerk. Laczkó Ibolya, Keszthelyi Ferencné, Prokai Gábor, Sümei György. Budapest, 2001.; *XX. századi magyar művészeti dokumentumok 2. Adatok és adalékok a hatvanas évek művészetéhez. A Művészeti Bizottság jegyzőkönyvei 1962–1966. I–II*. Szerk. Wehner Tibor. Budapest, 2002.; *XX. századi magyar művészeti dokumentumok 3. A Derkovits-ösztöndíj története 1955–2005*. Szerk. Wehner Tibor. Budapest, 2005.; *XX. századi magyar művészeti dokumentumok 4. A magyar üvegművészet. Alkotók, adatok 1945–2005*. Szerk. Keszthelyi Ferencné, Wehner Tibor. Budapest, 2006.; *XX. századi magyar művészeti dokumentumok 5. Kortárs művészet Szoborpályázatok 1950–2000*. Szerk. Nagy Ildikó. Budapest, 2006.

²⁶ Laczkó Ibolya (1960–2016) művészettörténész. 1983-ban végzett az ELTE művészettörténet szakán; 1983–1984 között a Képző-és Iparművészeti Lektorátus munkatársa volt, majd 1990-ig a Szépművészeti Múzeum könyvtárosa; 1990–2000 között az MTA Művészettörténeti Kutató Intézet könyvtárvezetőjeként tevékenykedett. 2000-től 2012-ig a MAOE titkáráként dolgozott és részt vett a 2016-ban bejegyzett Wartha Vince Kerámiaművészeti Egyesület létrehozásában.

1. Marosi Ernő 2009-ben. Fotó: Mácsai Bálint